

Hétköznapi kérdések

EÖRSI ISTVÁN

Hétfői kérdés

2000. január 15.

A kérdés Raoul Wallenberg svéd diplomatával kapcsolatos, aki a vézskorszak idején Budapesten igen sok zsidó vagy zsidónak minősített ember életét mentette meg. Tudjuk, hogy 1945. január 17-én a szovjet hatóságok magyar sofőrjével, Langfelder Vilmosmal együtt letartóztatták. Langfelder Vilmosról a továbbiakban semmit sem tudunk, mert ő rejtelmes okból mindmáig senkit sem érdekel. De Wallenberg további sorsa is kiderítetlen. A szovjet hírközlő szervek 1957-ben azt tudatták a világgal, hogy 1947. július 17-én szívrohamban halt meg. 2000 decemberében az orosz illetékesek megerősítették ezt az időpontot, azzal az apró módosítással, hogy nem szívroham, hanem főbelövés okozta halálát. Bocsánatot is kértek a svédektől, meg Wallenberg családjától.

A szovjet és az orosz közlemények azonban nem találtak hitelt. A diplomata sorsával foglalkozó svéd-orosz vegyesbizottság megállapította, hogy Wallenberget többször felajánlották a svéd hatóságoknak fogolycseréire. Utoljára 1966-ban hangzott el ilyen ajánlat, márpedig nehezen képzelhető el, hogy egy 19 éve halott ember hulláját ilyen ügylet lebonyolítására akarták volna felhasználni. Ezen kívül több guláglakó állította, hogy még a hetvenes-nyolcvanas években is találkozott Wallenberggel. A szovjet hatóságok 1989-ben vissza akarták adni a svédeknek Wallenberg személyes holmiját – valószínűleg, hogy negyvenkét évig őrizték egy végleges eltűnésre szánt halott cuccait. De persze az is lehetséges, hogy Wallenberg életét – akárcsak Petőfiét, mindmáig – mítoszeremtő vágyakozás hozsabbította meg.

Kérdésem tehát nem arra vonatkozik, hogy mikor halt meg Wallenberg. Arra sem, hogy miért halt meg. Tudjuk, hogy a szovjetek kettős kémet láttak benne, mert nem bírták elképzelni, hogy egy milliárdos svéd fiatalember a náci és amerikai titkosszolgálati kapcsolatok nélkül, a saját szakállára kockáztatja életét csak azért, hogy reménytelennek tetsző pozícióból megmentsen olyan emberek életét, akiket nem ismert, és akiről már lemondott a világ. Kérdésem merően erkölcsi természetű.

Tudjuk, hogy Wallenberggel körülbelül egy időben a szovjetek elhurcolták Budapestről két svájci diplomatát is, Max Meier és Harald Fellert. Egy évvel később azonban kicserélték őket két olyan szovjet pilótáért, aki előzőleg Svájcba menekült, és itt állampolgárságot is kapott. Hasonló csereszerejéteket felajánlottak a svédeknek is, akiknek Wallenbergért egykori szovjet ügynököket kellett volna kiszolgáltatniuk. A svéd diplomácia megtagadta ezt, és döntését utólag azzal indokolja, hogy veszélybe hozta volna azokat, akiket kiszolgált. Ez persze a lehető legenyhébb kifejezés. Megkímélem magam attól, hogy képzeletemet mozgósítva találgassam, hogy mi történt a Szovjetunióban a visszaszolgáltató repülőistezekkel.

Bizonyosra vehető, hogy Svédország a Szovjetunióval ápolja jó kapcsolatokat fenntartása érdekében egyszerűen lemondott Wallenberg életéről. Állítólag még egy Szovjetunióhoz dolgozó kémet sem akart Wallenbergre kicserélni. Azt akarta, hogy ez a két ország kapcsolatát veszélyeztető kínos ügy tűnjön el a diplomácia napirendjéről. Ezt a különben fontos, és a korszak nyugat-európai politikáját mélyen jellemző ténykörülményt figyelmen kívül hagyom. Kérdésemet szántszándékkal elvontam fogalmazom meg, hogy lehetőség szerint kijátsszak egymás ellen két tolatkodó elfogultságot. Az egyik szerint bocsánatos a bűn, ha hazafias célból követik el, a másik szerint kiváló személyeket különleges érdemekért különleges jogok illetnek meg. Azt szeretném eldönteni, hogy ki járt el erkölcselenebbül: Svájc, aki saját diplomatáit cserében a kínhalál szolgálatot ki két hozzá menekült és általa befogadott, állampolgársággal védett katonatisztet, vagy Svédország, aki, hogy megóvja néhány területen tartózkodó

TETTAMANTI BÉLA RAJZA

dó ember életét és biztonságát, cserben hagyta saját diplomatáját, egy olyan embert, aki ezrek vagy tízezrek életét mentette meg?

Keddi kérdés

2001. január 16.

A polgári alkotmányok rendkívüli figyelmet szentelnek annak, hogy az államhatalmat elválasszák az egyházaktól. Ezzel a vallást az állam szemszögéből magántügynek nyilvánítják. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyházak sem tekinthetők a vallást közügynek. Minthogy híveiket közösséggé (bibliai kifejezéssel élve: nyájá) formálnák, és minthogy meggyőződésük szerint az általuk egyedül helyesnek tartott hitvallás alkalmas csupán az emberek túlvilági boldogulásának előmozdítására, közügynek tekinthetik, hogy hitük kibimbózása a lélekben és a társadalomban minél kevesebb akadályba ütközzék, és minél nagyobb támogatásra találjon. De még az egyházaknak sem volna szabad kétségbe vonniuk, hogy az állam nem tehet különbséget polgárai között abból a szempontból, hogy hisznek-e istenben vagy nem hisznek, és hogyha hisznek, akkor milyen istennek hódolnak, és milyen szertartás szerint. (Kivéve, ha ezek a szertartások – mint például ma az emberáldozat – törvénysértők.)

Ahogy az államnak, úgy nekünk, állampolgároknak sem szabad elfelejtelnünk, hogy polgártársunk vallása vagy vallástalansága: az ő személyes ügye. De csak akkor, ha valamely vallásos döntés motívumai vallásos eredetűek. És ha nem azok? Hogyan kezeljük egy olyan vallásos döntést, melynek nincsenek vallásos gyökerei? Például: él köztünk egy református családapapa, foglalkozását tekintve jelenleg éppen miniszterelnök. Házasságot a *Ki kicsoda* (2000) szerint 1986-ban kötött, a szertartást Iványi Gábor metódista lelkész 1993-ban celebrálta. Ő keresztelte meg a miniszterelnök első két gyermekét, az 1990-ben született Ráhel 1993. február 7-én, az 1992-ben született Gáspárt 1994. december 10-én. A harmadik gyermek, Sára 1994-ben született, róla nem tudom, milyen kereszttséget kapott. A negyedikről viszont tudom, hogy nemrégiben mise kíséretében katolikus szertartást, mert a szertartásba bevonták az ország nyilvánosságát. Mivel nem tekinthető fel, hogy az újszülött döntött így teológiai megfontolások alapján, a megfigyelő nem hessenheti el a gyanút, hogy negyedik gyermeke vallásának megválasztásakor az apát politikai szempontok motiválták.

Kérdés: erkölcsi szempontból vajon mikor problematikusabb ez az elhatározás: ha az apa hívő református, és tetté-

vel saját felfogása szerint gyermeke lelki üdvét kockáztatja, vagy ha közönyös a vallási különbségek iránt, és így módon pusztán demagóg porhintésre vállalkozott, de anélkül, hogy ezzel saját felfogása szerint veszélyeztetné gyermekét?

Szerdai kérdés

2001. január 17.

Az állami szuverenitás elve mindmáig védelmezi a kisebb, katonailag gyöngébb államokat attól, hogy az erősebb államok rájuk kényszerítsék, szándékaik vagy érdekeik ellenére, akaratukat. Ezt főleg bizonygatni Magyarországon, mely 1933 után Hitler, 1945 után pedig Sztálin, Hruscsov és Brezsnyev nyomásának nem bírt ellenállni. Az állami szuverenitás egyben forrása a nemzeti büszkeségnek is: azt sugallja az államalkotó nemzetnek, hogy van ereje és tehetsége saját ügyeinek önálló, befolyásmentes intézésére.

A kapitalizmus gazdasági fejlődése azonban már régóta és egyre fokozódó mértékben korlátozza ezt a szuverenitást. Multinacionális cégek, érdeklődést sem tanúsítva az államhatárok iránt, mindenre kiható alapossággal befolyásolják az egyes országok gazdasági életét, a konjunktúrális viszonyokat, az áraknak és béreknek, a munkanélküliség rátáinak stb. alakulását. A globalizáció felgyorsulása integrációs folyamatokat indított meg Európában és másutt, és ellenállhatatlan erővel számolja fel a hagyományos értelemben vett nemzetállamokat.

Az állami szuverenitás korlátozását azonban politikai okok is szükségessé tették. A náci háborús bűnösök felett ítélező nürnbergi törvényszék pusztá létevel deklarálta, hogy vannak emberiség ellen elkövetett bűnök, melyek nem ítéletük meg nemzeti keretek között. Ez a törvényszék azonban csak azért működhetett, mert a háborús győzteseknek elég erejük volt ahhoz, hogy érvényesítsék akarataikat. A második világháború után a nagyhatalmak nemzeti szuverenitásukra hivatkozva következmények nélkül követheték el büntetetlenül más nemzetek polgárai ellen. A nemzeti szuverenitás legfontosabb ismérvét, a belügyekbe való be nem avatkozás elvét tartották pajzsként maguk elé a szovjetek, amikor – hogy csak néhány tetszőleges példát említsék – 1956-ban lerohanták Magyarországot, vagy a kínaiak, amikor 1950-ben elfoglalták Tibetet. A helyi lázadások, népfelkelések és forradalmak leverésekor is ebből az elvből merítettek maguknak az államhatalmak tömeggyilkosságaihoz jogalapot.

A legújabb időkben ismét érvényesülni kezd a nürnbergi elv. Többek között az ipari társadalmak olajellátását veszélyeztető Irak, majd a szerb hegemoniát vérrelvással érvényesíteni akaró Jugoszlávia ellen alkalmazták az elméletet, amely szerint az agresszió és a népiirtás olyan bűncselekmény, mely nem ítéletük meg

pusztán nemzeti keretek között. Ezt a felfogást azért ültethették át a gyakorlatba, mert nem idézett elő világháborús veszélyt: a jogtiprást ugyanis nem nagyhatalom követte el. Ez emberjogi elv tehát önmagát korlátozva, vagyis szelektíven érvényesül, ami a jelenlegi világhelyzetben politikailag kívánatos, erkölcsileg viszont elfogadhatatlan. Mégis neki köszönhetjük, hogy Hágában, a nürnbergi mintát tartva szem előtt, megalkulhatott egy nemzetközi bíróság, mely a jugoszláviai háborúk népiirtásban elmarasztalható bűnsei fölött ítélkezik.

Nem kétséges, hogy Milosevicset ezek között a bűnösök között az első hely illeti meg. Elsősorban ő a felelős az összes jugoszláviai háborúért. Bár a nyugati hatalmak taktikai megfontolásból a boszniai béke angyalát ünnepezték benne, már akkor mindenki tudta, hogy az ott végrehajtott iszonyatos tömeggyilkosságokra, a bosnyák és horvát nemzetiségű civil lakosság lemészárlására, a tömeges erőszaktelekre az ő segédlete nélkül nem kerülhetett volna sor. Koszovóban pedig alig van település, ahol a szerb katonák a legfelső hadvezetés biztatására nem öltek meg polgári lakosokat. Tehát függetlenül attól, hogy helyes-e vagy elítéljük a NATO jugoszláviai hadműveletét, azt semmiképp sem vonhatjuk kétségbe, hogy Milosevic közszereplése klasszikus módon meríti ki a háborús bűnösség fogalmát.

Aleksandar Popovics, a Szerbiai Demokrata Párt alelnöke mégis azt nyilatkozta, hogy a jugoszláv alkotmány szerint egyetlen jugoszláv állampolgár sem szolgálható ki nemzetközi törvényszéknek. A jugoszláv igazságügyminiszter nem ért ezzel egyet: szerinte az alkotmány lehetővé teszi Milosevic kiadatását. Kostunica államelnök Popovics nézetét támogatja, olyannyira, hogy bejelentette: nincs ideje fogadni a hágai bíróság Belgrádba látogató főügyészét, Carla del Ponte asszonyt. Álláspontjának költségvetési következményei is vannak: minthogy Milosevic elfogását ötmillió dollárral díjazná a hágai bíróság, különleges belügyi egység vigyáza rá, hogy el ne rabolják. Igen drága védelmet élvez tehát a Balkán legnagyobb gonosztevője, és ez a tény a lakosok között állandóan fokozódó ingerültséget vált ki. Másrészt viszont a nemzeti szuverenitás hívei úgy gondolják, hogy nem Milosevicet, hanem ezt az elvet védik, és ezért az elv ért nem túl nagy ár néhány tucat katonára bérére.

Azt kérdezem ma, szerdán, hogy jogos-e az a felfogás, mely ebben a világban, ahol a gazdaság ügyis elmosza a nemzeti határokat, legalább politikai értelemben ragaszkodik a nemzeti szuverenitás elvéhez, és ezt többre becsüli, mint az emberiség általános szempontjait? És hogyan áll ez az általános dilemma Milosevic konkrét esetében?

Csütörtöki kérdés

2001. január 18.

A sztorinak, amelyből mai kérdéseimet merítem, egyelőre csak alapvonalaikat ismerem. Cikkem még nem tudnék írni belőle, de a kérdést, amely kikiabál belőle, már fel merem tenni.

Hála az adófitetők egyszázalékos juttatásainak, az APEH a kiemelten közhasznú Gyermekrák Alapítványnak tavaly több mint százmillió forintot utalt át. Később kiderült, hogy az alapítvány még nem elég idős ahhoz, hogy törvényeink szerint jogosult legyen erre a juttatásra. Az APEH visszakövetelte pénzt. Az alapítvány azonban nemet mondott. Egyrészt elköltött már belőle vagy negyvenmillió forintot, másrészt az összeg fennmaradó részére is égetően szüksége volt, hogy orvosi műszereket, berendezéseket, gyógyeszközöket vásárolhasson belőle. Az APEH erre zároltatta az alapítvány eszközeit. Azt hal-

lottam – de ez talán csak folklór –, hogy az éppen soron lévő gyerek vizsgálatát még befejezheték, de a többiek, akik kezelésre vártak, a gyógyításhoz szükséges eszközök híján hazá kellett küldeni.

Demokráciákban tisztelni kell a törvényeket. Az APEH-nek is, meg az emberbaráti – sőt: gyerekbaráti – alapítványok-

nak is. Tegyük fel, hogy az APEH joggal követelte vissza a pénzt. Ez esetben az alapítvány jogtalanul folytatta a jogtalanul vásárolt eszközök segítségével a gyógyítást.

Emberi szempontból a megmentett gyerekek értékesebbek, mint a betartott előírások. Másrészt felmeríthetnek károkat okozhat, ha például statuálunk arra, hogy a demokrácia törvényei erkölcsi megfontolásból megsérthetők. Hiszen erkölcsi indokok aljas szándék számára is elő lehet kotorni.

Azt tanácslom minden tisztelt olvasómnak, hogy ne kerülje meg a kérdést: az adott esetben a törvénytisztelő hatósághoz vagy a törvénysértő gyógyszereszekhez vonzódik-e inkább?

Pénteki kérdés

2001. január 19.

A Magyar Narancs tegnapi számának egyik szerkesztőségi vezércikke azon elmélkedik, hogy kormányunk „az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény módosítását forgatja busa homloka mögött”, vagyis meg akarja szigorítani az egyházak bírósági nyilvántartásba vételének feltételeit. E nyilvántartásból kiszűrné azokat a szervezeteket, amelyek elsődleges célja a gazdasági vagy a politikai érdekérvényesítő tevékenység, vagy a lelki gyógyászat. De kiszűrné azokat a szervezeteket is, amelyek szektáknak minősíthetők, vagy amelyek fanatizmusra nevelnek, és kiszakítják a hozzájuk csatlakozó fiatalokat a családjukból.

A gazdasági és politikai szempontokat mai kérdésem megfogalmazásakor figyelmen kívül hagyom. Jahve papjainak hatalma a zsidó közösség fölött évezredek óta korlátlan volt. A katolikus egyház

Európában a legnagyobb gazdasági és politikai hatalmat testesítette meg több mint egy évezreden át. A lutheránus egyház Németországban, az anglikán meg Angliában érvényesítette évszázadokon keresztül roppant gazdasági és politikai hatalmát. Így hát a történelmi egyházak által is támogatott törvény módosítási tervnek a kis egyházak hatalmi éhségére hivatkozó indokolása történelmi feledékenységre alapozott képmutatás.

Történelmi feledékenységre alapozott képmutatás az is, ha kis egyházaktól létszámuk miatt tagadnak meg az elismerést. Ma nem ismerünk olyan kis létszámú egyházat, mint amilyen az evangélisták rajzolnak elénk. Eggyel kevesebben voltak – minthogy Júdást nem tekinthetjük kereszténynek –, ahányan az Utolsó Vacsorakor körülültek az asztal.

Ugyancsak nem foglalkozom azzal a kisegyházakkal sújtó váddal, mely a család szent intézményét félti térítő hevüktől. „Mert azért jöttem, hogy meghasonlást támasztok az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő napja között” – mondta Máté szerint Jézus (*Máté 10/35*). „Ha valaki én hozzám jó, és meg nem gyűlöli az ő atyját és anyját, feleségét és gyermekeit, fitestvéreit és nőtestvéreit, sőt még a maga lelkét is, az nem lehet az én tanítványom” – ezt pedig Lukács szerint mondta (*Lukács, 14/26*). Ennél radikálisabban egyetlen kisegyház sem fejezheti ki, hogy a vallásos hit teljes embert követel, és nem tűri el a vele vetélkedő családi értekezéseket.

Kérdésem arra vonatkozik, hogy elkülöníthető-e egymástól a hittételek elfogadhatóságának alapján a vallás meg a szekta. A kisegyházakat ugyanis gyakran nevezik szektáknak, és azzal vádolják őket, hogy eszterelenséget, képtelenséget, babonáságot hirdetnek. De vajon a ráció szemszögéből nem fogható-e fél minden csodahit eszterelenségnek, képtelenségnek, babonáságnak? Aki például abban hisz, hogy az áldozás folyamán a kenyér és a bor lényege szerint Krisztus testvére és vérévé változik, és eme aktus közben a színeváltozás révén Krisztus ténylegesen megjelenik megismerhetetlenül sok templomban egyszerre, az milyen megfontolásból minősíthet más hiteket babonáságnak? Vagy hogy a kérdést tömören és általánosságban fogalmazom meg: a szekta fogalmának meghatározásakor miként különböztethető meg a hit a babonától?